4. Formarea toponimelor

Din punct de vedere lingvistic, se deosebesc două tipuri fundamentale de toponime: descriptive, formate de la apelative, şi personale, formate de la nume de persoane. În cadrul fiecărui tip rezultat din clasificarea lingvistică, se pot deosebi subtipurile: toponime simple, derivate, sintagme, compuse, perifraze. Dintre toponimele descriptive, care trimit la realităţi geografice din zona anchetată, amintim: *Căldarea, Dealul Cărpiniş, Dealul Gol, Pârâul cu Pucioasă, Pârâul la Brazii Albi, Pârâul Mesteacănului, Valea Seacă.* Toponimele personale sunt foarte numeroase. Pentru unele dintre acestea este identificat determinantul, pentru altele, nu se ştie nimic despre persoana care şi-a împrumutat numele unui topic. În prima categorie, care reprezintă stratul recent al toponimiei personale, se înscriu: *Culmea lui Anghelina*, Petru Anghelina fiind un pădurar, astăzi pensionar, care a avut sectorul în acea zonă; *Dealul Tulan*, numit astfel pentru că familia Tulan are locuinţa la poalele dealului; *Dealul la Todireasa*, unde avea pământ familia Todireasa ş.a. Alte toponime sunt formate nume vechi, uitate de localnici: *Dealul Buşaga, Pârâul Iftimia, Piciorul Olteanului, Piciorul Olteanului* etc. *Pârâul lui Moş Gavrilă* nu are ca etimon un nume de persoană, ci porecla pe care o dau sătenii ursului.

Majoritatea gramarienilor preferă distincţia *toponime simple* vs. *toponime compuse*, în categoria celor compuse incluzând toate denumirile formate din doi sau mai mulţi termeni. Noi am preluat modalitatea de clasificare propusă de Dragoş Moldovanu: toponime simple, toponime derivate, toponime compuse, sintagme şi perifraze[1].

1. *Toponimele simple.* Sunt destul de numeroase în această zonă, mai ales în limbajul localnicilor, pentru că trebuie să subliniem că există de multe ori diferenţe între forma populară a toponimului şi forma oficială, adică cea din documentele din arhivele primăriilor, a ocoalelor silvice. Cele mai multe toponimele simple sunt cele formate de la apelative (*Arşiţa, Bâtca*, *Bulgăria*, *Cariera, Căldarea*, *Colacul*, *Lunca, Măguricea*, *Măngălăria*, *Osoiul, Rediul*, *Slatina, Urzicăria* ş.a.), dar există şi unele formate de la nume de persoană: *Bompa, Branu, Chiţigaia, Drehuţa, Iftimia*. Unele dintre ele se folosesc şi în sintagme, alături de un entopic care desemnează categoria geografică a obiectului desemnat. De exemplu, toponimele *Iftimia* şi *Pârâul Iftimia* coexistă în vorbirea localnicilor; prezenţa toponimului simplu este un semn de demotivare sociogeografică ajungându-se astfel ca antroponimul să fie în funcţie toponimică absolută.

Busuiocii, numele unui cătun din Vânătorii-Neamţ, este o formaţie de plural, nesufixată, astfel de toponime personale formându-se de obicei atunci când

[1] TTRM I_1, XLII.

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)

antroponimul provine dintr-un nume comun sau fiind omofon cu acesta[2]. În această parte de sat locuiesc mai multe familii Busuioc.

Toponimele cu structură simplă sunt, de obicei, mai vechi decât cele care au o formă perifrastică sau sintagmatică[3].

2. *Toponimele derivate.* Există toponime formate cu sufixe colective, desemnând de multe ori părți de sat sau cătune care preiau numele celei mai răspândite familii din acel loc. Prin derivarea de la o temă antroponimică cu sufixul *plurale tantum -eşti* (considerat sufixul colectiv cel mai răspândit pe teritoriul țării noastre) au rezultat unele nume de sate: *Boboieşti* (Pip), oiconim format de la n. fam. *Baboi*, frecvent în această parte a comunei şi menționat din secolul al XIX-lea[4], *Humuleşti*, de la n. fam. *Humă*[5], atestat în această zonă în documente din sec. al XVIII-lea; *Măneşti*, de la n. pers. Manea, aşa cum reiese dintr-un document din 1437: „până la hotarul tătăresc al lui Manea”[6] etc.

În urma derivării cu un alt sufix colectiv, *-eni*, s-au format următoarele oiconime: *Agăpieni*, numele unui cătun al satului Pipirig, care surprinde faptul că aici există numeroase familii *Agapie*, *Cujbenii*, oiconim format de la numele de familie *Cujbă*[7], *Pâțâligeni*, denumire provenită de la numele de familie *Pițiliga*[8], prezentă în număr mare în acest sat, *Tărâțeni*, oiconim format de la patrionimul *Tărâță*[9], *Varticenii*, numele unui cătun unde locuiesc câteva familii *Vartic* etc. De la numele unui proprietar *Băloş*[10] s-a format, prin sufixare cu sufixul colectiv *-eşti*, oiconimul *Băloşeşti* (menționat în documente din secolul al XV-lea), care, apoi, în urma schimbării sufixului cu un altul cu valoare identică, s-a numit *Băloşeni* (consemnat cu acest nume în secolul al XIX-lea şi menținut astăzi în fitonimul *La Băloşeni*, care desemnează o tarla de pe fosta moşie a satului aflat în discuție).

Există în zona noastră de anchetă câteva toponime derivate care s-au format de la un alt toponim. Este vorba de numele afluenților principali ai unor cursuri de apă sau al unor pâraie mai mici decât cele desemnate de hidronimul-bază, situate în imediata apropiere. Numele râului *Neamțul* constituie baza de formare, la care a fost adăugat sufixul *-işor*, pentru hidronimul ce desemnează principalul său afluent − *Nemțişorul*; *Mânzățelul* este numele afluentului pârâului *Mânzatul*. Un caz aparte este cel al pârâului *Mihăiețul*, care la începutul secolului al XVII-lea este menționat cu numele *Mihaiul*[11], iar afluentul său era numit în aceleaşi documente *Mihăețul*. Numele afluentului s-a extins şi astăzi desemnează pârâul principal. Cu sufixul diminutival *-ița* s-a format numele pârâului *Dolița*, care curge în vecinătatea

[2] MOLDOVANU, L.F., 30.
[3] Cf. BOLOCAN, S., 385.
[4] UNGUREANU, I.C. (1841), 35.
[5] Cf. CIUBOTARU, H., 70.
[6] DRH, A, I, 237.
[7] Ion Cujbă din Pipirig semnează un act la 1841 (UNGUREANU, I.C.D., 35).
[8] Dumitru Pițiligă este şi el semnatar al actului menționat mai sus, de la 1841 (*Ib.*).
[9] Familia Tărâță se numără printre cele mai vechi din aceste locuri; dovada este acelaşi document, semnat şi de Iacob Tărâță şi Nicuță Tărâță din Pipirig (*Ib.*).
[10] Într-un document din 1437 este menționat „hotarul lui Băloş”, (DRH, A, I, 237).
[11] DIR, A, XVII-I (1604), 177, *ib.* (1604), 184, *ib.* (1605), 236.

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)

pârâului *Dolia*, iar prin sufixarea cu *-aşu* s-a format numele pârâului *Dobrenaşu*, care curge la est de pârâul *Dobreanu*.

În vecinătatea pârâului Secul curge pârâul *Săscuța*, al cărui nume este format prin derivare cu sufixul diminutival *-uța* de la hidronimul *Sasca*, însă în apropierea sa nu găsim astăzi niciun hidronim cu această denumire, ci abia la câțiva kilometri depărtare, în satul Lunca. Trebuie că acest curs de apă *Săscuța* să se fi învecinat cu un pârâu numit Sasca, care astăzi se cheamă altfel. Dar cum la est de *Săscuța* curge Secul, atestat de la sfârşitul sec. al XVI-lea, înseamnă că este foarte posibil ca pârâul de la vest, *Dumesnicul* să se fi chemat odinioară *Sasca.*

3. Foarte numeroase sunt *construcțiile sintagmatice*, „formate dintr-un determinat substantival, permanent articulat când se află în procliză, şi un determinant cu funcție de atribut”[12]. „Sintagmele toponimice sunt formații sintactice plurimembre, caracterizate prin relativa coeziune a termenilor, aflați în concordanță de gen şi număr (dacă aparțin grupului nominal) şi prin transparența semnificației”[13].

Determinantul poate fi exprimat printr-un adjectiv, care se acordă în gen şi număr cu determinatul: *Apa cea Galbenă*, *Dealul Dulce*, *Dealul Gol*, *Drumul Roşu*, *Glodul Mare*, *Mihăiețul Sec*, *Pârâul Adânc*, *Pârâul Alb*, *Piciorul Mare*, *Piciorul Rău*, *Pițigaia Rea*, *Plaiul Bătrân*, *Poiana cea Mare*, *Valea Rea*, *Vârful Înalt*.

Foarte des, determinantul din construcția sintagmatică este un substantiv în cazul genitiv. În funcție de realizarea raportului de dependență, sintagmele cu determinant substantival pot fi sintetice (*Dealul Chiriacului*, *Obcina Tăciunelui*, *Piciorul Gălățeanului*, *Pârâul Şubei*, *Poienile Grajdurilor*) sau analitice (*Piciorul lui Boboc*, *Crucea lui Florea*, *Pârâul lui Stan*, *Pârâul lui Niță*). Observăm că unele toponime din zona în discuție păstrează un aspect specific limbii române vechi, genitivul sintetic pentru nume de persoane de gen masculin: *Dealul Chiriacului*, *Pârâul Chiriacului*, *Vârful Chiriacului*, *Bahna Chiriacului*, *Poiana Chiriacului*, *Vârful Arşița Chiriacului* (în acest caz, amplul câmp toponimic şi genitivul sintetic sunt indicii de vechime mare ale nucleului antroponimic *Chiriac*, în jurul căruia s-au format denumirile menționate), *Pârâul Dobrului*, *Piciorul Gălățeanului*, *Pârâul Gămănuțului*.

Nu lipsesc din mapa toponimică cercetată nici sintagmele prepoziționale: *În Fagi*, *În Gropi, Între Iazuri, La Adăpătoare, La Cucoşeni*, *La Gaboreni, La Plopi, La Profesori, La Ruptură*, *La Troiță, La Zidul Morții, Pe Picior* etc. În cazul unor toponime, prepoziția *la* indică apartenența şi nu proximitatea; este cazul denumirii *La Profesori* care desemnează terenul al căror proprietari erau profesorii şi învățătorii.

Sintagmele apozitive, recente, rezultat al procesului de nominativizare (realizat sub influența stilului oficial), sunt formate dintr-un determinat şi un determinant cu funcție de atribut substantival apozițional, numele fiind la nominativ: *Bariera Boiştea*, *Cioate Movilă*, *Dealul Tulan*, *Dealul Cireş*, *Imaşul Deleni*, *Pârâul Maghernița*, *Vârful Humuleşti*.

4. *Perifrazele toponimice* sunt formații cu un grad de abstractizare redus, rezultate în urma comprimării unei atributive sau a elipsei determinatului (a verbului

[12] TTRM I_1, XXXVII.
[13] TTRM I_1, XLII.

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)

sau a numelui) şi în care elementul de relaţie este o prepoziţie: *Dealul la Potcoavă* (< Dealul unde era cârciuma La Potcoavă), *Drumul la Ocea* (< Drumul care duce la Ocea), *Drumul pe Dobreanu* (< Drumul care merge alăturea cu pârâul Dobreanu), *În Vârf la Stână* (< Mă duc în Vârf la Stână), *În Deal la Todireasa* (< Urc în Deal la Todireasa), *Izvorul la Tulan* (< Izvorul care curge la Tulani), *Muntele la Borte* (< Mă duc pe Muntele unde sunt Bortele), *Pârâul la Gămănuţ* (< Pârâul care curge la Gămănuţ). Perifrazele sunt de obicei folosite atunci când denumirea este recentă şi nu a fost încă fixată.

Dacă, aşa cum am menţionat mai sus, prepoziţia *la* poate sugera uneori posesia, dimpotrivă, articolul posesiv-genitival *lui* poate indica, în unele cazuri, proximitatea şi nu posesia. Astfel, *Dealul lui Vartic* nu este proprietatea acestei familii, ci este locul unde aceasta îşi avea casa.

Unele obiecte sociogeografice sunt denumite atât printr-un toponim simplu, cât şi printr-o construcţie sintagmatică sau perifrastică. Aceste echivalente morfosintactice (formaţii toponimice dezvoltate de la acelaşi determinant prin procedee gramaticale diferite) indică instabilitatea unor elemente ale sistemului toponimic: *Pârâul la Gămănuţ* dar şi *Pârâul Gămănuţului*, *Pârâul Şubei* sau *Pârâul Şuba*. De asemenea, se poate observa că pentru majoritatea toponimelor sintagmatice există şi un echivalent morfosintactic specific stilului oficial: sintagma apozitivă.

5. *Toponimele compuse*[14] din zonă sunt, de cele mai multe ori, specifice stilului oficial, astfel încât le-am regăsit de obicei în documente sau în limbajul reprezentanţilor administraţiei. De exemplu, într-un dosar al Reformei agrare din 1959 există forma *Dolia-Coastă* − provenită din reducerea sintagmei *Coasta Doliei.* Urmărind atestările satului *Vânătorii-Neamţ*, se poate vedea procesul de evoluţie de la forma *Vânătorii* (secolul al XVII-lea) la „Vânătorii Neamţului" (1752)[15] sau „Vânători de Neamţu" (1759)[16], denumire care a rezultat din nevoia de a face diferenţa între două sate cu nume identice aparţinând aceluiaşi ţinut, anume Vânătorii Neamţului şi Vânătorii Pietrei. Astăzi, ca o consecinţă a tendinţei oficialităţilor de a „simplifica" numele localităţilor, denumirea este Vânătorii-Neamţ[17].

[14] „Compusele sunt formaţii asintactice plurimembre, caracterizate prin strânsa coeziune a termenilor, a căror concordanţă de gen şi număr este facultativă, şi prin lipsa de transparenţă a semnificaţiei în toate cazurile în care ele nu rezultă din inversarea membrilor unei sintagme" TTRM I_1, XLII.

[15] DRA, II, 304.

[16] *Ib.*, 347.

[17] În *Introducerea* la TTRM I_1, Dragoş Moldovanu arată cum, datorită comodităţii funcţionarilor, a apărut această toponimie oficială, „cu un pronunţat caracter sintetic, manifestat prin tendinţa de înlocuire a sintagmelor analitice, dominante în toponimia populară, prin sintagme sintetice […] şi a sintagmelor prin compuse paratactice […] Rezultate din eliminarea instrumentelor gramaticale proprii sintagmelor (articolul hotărît proclitic, prepoziţiile), compusele paratactice se constituie într-o categorie specifică toponimiei oficiale după reforma lui Cuza […]. Reflexe ale sintetismului pot fi considerate şi eliminarea mărcii genitivului (nominativizarea), a articolelor în genere, suspendarea genitivelor, precum şi topica centripetă, cu determinantul postpus, care se constată nu numai

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)

Pornind de la realitatea că numele de locuri date de către populația românească plecând de la elemente româneşti sunt toponime româneşti, iar cele pe care românii le-au preluat de la o populație străină sau le-a format folosindu-se de cuvinte neromâneşti[18] sunt toponime străine, observăm că toponimia din bazinul hidrografic al râului Neamț este predominant românească, cu caracteristici specifice sistemului denominativ românesc. Este incertă proveniența toponimului *Osoi*, deoarece, aşa cum afirma acelaşi Emil Petrovici, sunt şanse foarte mari să fi existat în limba română unele cuvinte de origine slavă care apoi au dispărut şi românii au dat nume unor localități cu cuvinte care astăzi nu mai sunt în română; „e posibil să fi existat în limba română apelativele *osoi* 'coasta unui munte expusă spre nord, dos' [...]"[19].

De origine străină sunt denumirile *Hălăuca* (< ucr. *holóvka* „căpuşor" al cărui *-ov*, cu un *v* anterior, trece în *-ău*[20]), *Sasca* (< apelativul *sas* + sufixul slav toponimic *-ca*) şi *Cacova* (< sl. **kak-* 'loc ridicat' + suf. *-ova* sau n. pers. *Cacu* + suf. *-ova*). Numele de origine slavă al unui sat situat la sud de Humuleşti, *Ocea*, se regăseşte în câteva toponime din zona cercetată de noi; toponimul a fost analizat de către CIUBOTARU, O., 114, MOLDOVANU, S., 434.

Varietatea formelor de relief a determinat crearea unui număr impresionant de toponime, majore şi minore. „Pentru o colectivitate umană peisajul geografic reprezintă o realitate diferențiată sub aspectul importanței sociogeografice a componentelor, iar acest fapt se reflectă nemijlocit asupra valorii numelor corespunzătoare. *Cu cât obiectul este mai important cu atât numele său are o valoare mai mare, este mai stabil în timp şi, prin urmare, are şanse de a fi mai vechi*. Toponimele cu valoare maximă au fost numite *majore* sau *macrotoponime*, iar cele cu valoare minimă − *minore* sau *microtoponime*"[21]. Toponimele majore, fiind cunoscute de un număr mare de oameni, rezistă în timp, astfel încât, uneori, ele ajung să fie nişte cuvinte fără semnificație pentru vorbitori, spre deosebire de toponimele minore[22]. Dacă luăm în considerare totalitatea toponimelor de pe teritoriul unei țări (sau regiuni istorice), putem vorbi de o toponimie majoră *propriu-zisă* sau *absolută*, iar dacă ne raportăm doar la o zonă geografică relativ redusă, vorbim de toponime *zonale* sau *relative*[23].

Toponimul major absolut din zona cercetată este *Neamțul*, acesta fiind şi cel mai vechi toponim atestat din zona aflată în discuție. Alte toponime majore, atestate din secolul al XV-lea sunt oiconimele *Graşi, Timişeşti, Zvorăneşti.* Există şi toponime minore foarte vechi, menționate în documente din secolele XVI−XVIII: *Cacova, Chiriacul, Coasta Fagului, Dealul Rusului, Dobreanul, Hălăuca, Mihăiețul, Pipirigul, Pițigaia, Pleşul, Sihla* ş.a. Însă majoritatea denumirilor de locuri din zona cercetată sunt recente, din secolele XIX−XX.

în textele administrative centrale, ci şi în materialele elaborate de primării, ocoale silvice sau unități de exploatare agricolă colectivă" (p. LIX).

[18] PETROVICI, S.D.T., 174.

[19] *Ib*., 176.

[20] JANITSEK, T., 136. Cf. şi IORDAN, TR, 20.

[21] Dragoş Moldovanu, *Stratificarea genetică a toponimiei româneşti*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXIX, 1983−1984, A, 419.

[22] *Ib.*, 420.

[23] *Ib.*, 425.

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)

4.1. Aspecte lingvistice particulare

Interesantă este forma de masculin *Măguriciul*, care se poate explica prin acordul cu un determinant de acest gen[24], probabil *deal*, ca urmare a necunoaşterii de către sătenii de azi a sensului entopicului *măgurice*. *Fagiul* din denumirea *Coasta Fagiului*, obținută în urma efectuării unei anchete în comuna Vânătorii-Neamț, este o formă de singular refăcută din cea de plural[25], care presupune un *Dealul Fagilor → Fagiul*.

Remarcăm existența, în comuna Timişeşti, a unor toponime care conțin în structura lor numerale: *La Patruzeci, La Nouăzeci, La Treizeci*. Este o caracteristică particulară față de restul zonei cercetate de noi, dar nu unică; astfel de toponime au fost înregistrate de către cercetătorul Dragoş Moldovanu în Gherăieşti, Tețcani, Iugani și Mirceşti[26].

În urma anchetelor pe teren, am observat că hidronimul *Cacova* este folosit de către localnici doar în forma *Cacovea*, cu diftong la final, variantă care a rezultat din forma de genitiv *Cacovei*, prin refacerea nominativului.

Referitor la tautologii, observăm că fenomenul poate fi pus pe seama ieşirii din uz, a uitării sensului entopicului din toponimul respectiv (este cazul toponimului *Valea Dolia*) sau poate fi vorba despre o neglijență, un automatism de denumire a locurilor, întâlnit pe hărți sau în documente redactate de reprezentanți ai administrației (*Pârâul Valea Rea*).

[24] Cf. HOMORODEAN, A., 7.
[25] Cf. IONIȚĂ, N., 42.
[26] MOLDOVANU, G., 266.

BDD-B809-05 © 2011 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 17:00:15 UTC)